

R I Z A T E V F İ Kİsmail Hikmet ErtaylanÇocukluğu ve gençliği

Rıza Tefvik baba cihetiyle Arnavut, ana cihetiyle Çerkestir.

Bunu:

"Babam Arnavuttu anam Çerkes

Bilmeyen varsa öğrensin herkes " beytiyle de anlatmıştı.

Büyükbabası Debre-i bâlâ ahalâsinden Ahmet Durmuş Bölükbaşı isminde bir sergerde imiş.. Yunan istiklâli zamanında Yunan eşkiya sına karşı gösterdiği celâetli ve celâdetli mukavemetlerle Osmanlı hükümetine gösterdiği yararlıklarla büyük bir şöhret kazanmış, aynı zamanda da eşkiya ve taraftarlarının kanlı kinlerini, katil adavetlerini üzerine celbetmişti. Birçok melûn düşmanların sinsi ve denî takibatı durmuyordu. Nihayet bir gece bir hıyanete uğradı, Cuma-i bâlâ'da öldürüldü.

Bu fedakâr Ahmet Durmuş Bölükbaşı'nın Mehmed Tefvik nâmında, dört yaşlarında bir yetimi kalmıştı. İşte bu Mehmet Tefvik, Rıza Tefvik'in babasıdır.

Mehmet Tefvik Efendi İstanbul'da Fatih ve Çarşamba medreselerinde ikmâl-i tahsil ederek icazet almış, o zamanlar tesis etmiş bulunan Mekteb-i Mülkiye'ye girerek tahsil-i âlisini de bitirmiş, şahadetname sini alarak çıkmıştı.

Fakat fitrî bir istidat ile kadîm felsefeleri iyiden iyiye tetebbû etmiş, bir ara da İstanbul'da bazı küberâ ve bilhassa Mümtaz-efendizâde Rıza Paşa merhum ile biraderi Reşid Paşa'ya ders vermişti. İlim ve fazlı sayesinde kendini tanıtmakta gecikmemişti. Ve Hoca Mehmed Tefvik Efendi nâmıyla mâruf olmuştu. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmak dolayısıyla da mülkiye memuriyetlerine intisab etmiş,

Eski Cesirmustafapaşa'ya kaymakamlıkla gönderilmişti.

799 Hoca Mehmed Tefvik Efendi Eski Cesirmustafapaşa'da kaymakam iken (1285/1869) Ramazanının yirmi üçüncü günü, sabahleyin pek erken bir çocuğu dünyaya gelmiş, adını Ali Rıza koymuştu.

İşte bu mini mini Ali Rıza bugün Rıza Tefvik namıyla anılan kıymettar şair ve feylesofdur. Beş yaşlarına kadar çocukluk hayatını Cisirmustafapaşa'da geçiren Rıza Tefvik (1290/1874) tarihlerinde çıkarak bir müddet Edirne'de bulunmuş, sonra tekrar Cesirmustafapaşa'ya gitmiş; bir zaman da Babaeski'de kalmıştı. Bütün bu seyahatler bu zeki, bu afacan çocuğun inkişafa müsaide ve müstaide dimağında mesud tesirler bırakmıştı. Gerek tabiatın güzelliklerinden, seyahatin intibalarının dan aldığı derin dersler kemâle erdiği zamanlarda feyyaz mahsuller, velûd semereler vermişti. Nihayet (1293/1877) Harbi'nden altı yedi ay evvel ailesiyle beraber birinci defa olarak İstanbul'a gelmişti.

Üsküdar tarafında oturmuşlardı. Nihayet Harb elemeleri, felaketleriyle geldi, bu felâketli harbin bütün sefaletlerini gözleriyle gördüğünü Rıza Tefvik kendi nakleder. İlk zamanlar terbiyesini bizzat babası deruhte etmişti. Kendi okutuyor, kendi öğretiyor, kendi terbiye ediyordu. Bir müddet sonra babası kendisini "Alyans İzraeliyat" cemaatinin Sion mektebine tevdi etmişti.

Rıza Tefvikⁱⁿ fikrî terbiyesine ilk hizmet eden bu Sion mektebi olmuştu. Medrese tahsili görerek yetişen babasının oğlunu bir Musevî mektebine verecek derece hür ve geniş düşünceli bir zat olması, oğlunun tahsili ve terbiyesi üzerinde mesud tesirler bırakmıştı. Rıza Tefvik ilk ciddi tahsiline o mektebde başlamış, serbest ve faideli bir hevesle derslerini öğrenmeğe, o kuvvetli, o keskin zekâsını göstermeğe; o metin, sağlam hafızasını tanıtmaya başlamıştır.

800 Az bir müddet bulunduğu o mektebde öğrenmeğe başladığı Musevî lisanını bugün hakiki bir Musevî kadar suhûlet ve selâhiyetle konuşan Rıza Tefvik, bir Sinagog'da yahudice konferans verdiği zaman kendisinin bir Osmanlı Türkü olduğunu anlayan olmamıştı. Bir müddet sonra Rıza Tefvik Sion mektebini bırakmaya mecbur olmuştu. Çünkü babası İzmit'e Müddeiumumi olmuştu.

İzmit, Rıza Tefvik için hayırlı bir yer olmamıştı. Evvelâ sevgili annesini kaybetmişti. Validesi Şabsî kabilesinden, genç, dinç bir Çerkes imiş; kadıncağz İzmit'in kurbanı olmuştu. Orada iken de Ermeni mektebine devama başlamış olan Rıza Tefvik, zekâsı, feraseti sayesinde Ermeniceyi de okuyup konuşmaya başlamıştı.

Ailenin saadetini kemiren bu elîm felâket kendilerini İstanbul'a avdete mecbur etmiş,Rıza Tevfik de mektebini terke mecbur olmuştu.

İstanbul'da iki sene kadar kalmışlardı.Bu esnada bir de üvey ana kahrı çekmeğe muztar kalan Rıza Tevfik,yine babasının tedrisi ve terbiyesi altında yetişiyordu.Bu defa Gelibolu'ya müddeiumumilikle gönderilen babası ailesini de beraber almıştı.Rıza Tevfik'in gerek fikrî,hissî inkişafına bitmez,tükenmez bir menba-ı feyyâz olan Gelibolu çocuğun fitratında meknuz olan o parlak,o keskin,o rakik, o hassas şairi yetiştiriyordu.

Tarihin birçok şahametlerine,birçok kahramanlıklarına,celâdetlerine bir cereyan-ı daimi sahası olan o şanlı Gelibolu tabiatının güzelliği,göz önünde genişleye genişleye açılıp giden semâları,enginleri,ârizadâr,muavvec sahilleri,kayaları,koyları,kırları çayırlarıyla Rıza Tevfik'i serâzâde,feyyâz bir hayata alıştırmıştı.Kendi itirafı da bize Gelibolu'da yaramaz bir hayat geçirdiğini anlatıyor.

Rıza Tevfik Gelibolu'yu çok sever,adeta bir aşk-ı tabiatla sinesinde neşeler,emeller yaşadığı o Hamzabey hakkında anlattığı hatıraları dinlemek bir hakiki şiir dinlemek kadar hazperverdir.

801 Afacanlıklar,serazadelâkler,yaramazlıklarla geçirdiği hayatından bezmiş,usanmış olan babası bir sene sonra kendisini İstanbul'a getirerek Galatasaray Sultanîsi'ne leylî yazdırmıştı.O serbestiye, o kırlar,dereler hayatına alışmış olan Rıza Tevfik'e mektep bir zindan hayatı kadar karanlık ve sıkıcı gelmiştir.O kendisini mektebin müstebid kanunları,keyfî idareleriyle mukayyed görmüyor,o yine kendi hürriyetini muhafazada devam ediyordu.Bu yüzden de daima cezalanıyor,hapislere atılıyordu.Mektep hayatından bahsederken:"Ben ele avuca sığmaz,düz duvara çıkar,yaramaz bir çocuktum.Hemen her hafta izinsiz alırdım;ismim Tevfik olduğundan,bazan cezalarımı Tevfik Fikret'e yazarlardı.Halbuki Fikret melek gibi uslu bir şakirt idi. Bir gün işlediğim bir hatadan dolayı beni hapse atmışlardı;hapis hanenin ne camı,ne çerçevesi vardı.Bu karanlık zindanda oturmak hiç işime gelmiyordu.Halbuki bana bir kuru ekmecek verip üstüme koca bir kilit vurup kitlemişlerdi.Kim bilir beni kaç gün bu zulmetgehde bırakacaklardı.

Düşündüm,üstümüzde sınıflar vardı.Ben olanca sesimle bir şarkı tutturdum,o kadar yüksek sesle söylüyordum ki,nihayet ders okuyamadılar,gelip beni zindandan çıkardılar.Bir defasında da fareler vardı,onlarla karanlıkta beraber yatmama inkân yoktu;feryadı koyuverdim.

O zaman da gelip çıkardılar. Bir defasında da mektebin verdiği abayı keserek Cizvit papaslarının abaları haline koydum, beline zünnar makamında bir kuşak bağladım, fesi keserek takye yaptım; potinlerami keserek rahip sandali şekline soktum. Tamam bunları bitirmiştim ki hapishanenin kapısı açıldı, beni çıkardılar. Bu itlaka pek de manâ verememekle beraber hiç bir şey sormadan çıktım ve çalgınca koşarak, zıplayarak gitmeğe başladım. Tam mektebin büyük saatinin altından geçip meydana çıkınca babamı karşımda görmeyeyim mi? Hayret ve haşyet imden donakalmıştım. Babam ufak tefek, zayıf, kuru fakat doğruluğun verdiği ciddiyet ve metanetle mehâbetli bir adamdı. Benim bu halimi görünce bir kere yukarıdan aşağıya kadar süzdü, "Yürü!" dedi. Ne hâle geldiğimi anlatamam.. "der.

Nihayet mekteb idaresi bu yaramaz şakirdinden bıkmış ve kendisini tenbih ve terbiye için muvakkaten tarda karar vermiş ve on beş gün müddetle mektebden çıkarmıştı. Bu fırsatı ganimet bilen Rıza Tefvik derhal babasının yanına, o can attığı Gelibolu'ya gitmişti.

"Öteden beri meftun olduğum Hamzabey sahiline kavuştum. Pederim âsi tabiatımı zorlamadı, Rüstiye'ye gönderdi ve bizzat ders vermeğe takayyüd etti. Orada istediğim gibi vahşi ve serbaz bir ömür geçirdim. Arasına yazmaktan kendimi alamadığım heveskârâne şiirlerde Gelibolu'nun tesir-i ruhaniyeti ve serazâde büyümüş bir çocukluğun neşe-i hayatı vardır, sanırım." diyor.

Rıza Tefvik, şarkın irfanını lâyıkıyla ihata etmiş bir babanın terbiye ve talimi ile daha pek küçükten Türkçeyi ve Farsiyi öğrenmeğe başlamıştı. Hatta Hâfız'ı, Sadi'yi bile dikkatle okumuştur. Bunun da kendi tabiatı şi'riyyesini terbiyede büyük tesiri vardır. Babasının şiire hiç istidatı olmadığını söyler, hatta bazı manzumelerin vezinlerini bulmakta müşkilât çekermiş. Rıza Tefvik tabii bir istidatla vezinleri bulurmuş. Halbuki babasının felsefeye büyük bir kabiliyeti mevcut imiş. Rıza Tefvik'in felsefeye istidadı irsî, şiire istidadı ise fitrîdir. Mamafî, validesi cihetinden bir istidad-ı şairânenin aşılandığı da vardır. O ruhen şâir yaratılmış bir kadın imiş. Fakat asıl ilhamlarını veren, denizlerinde gece gündüz yüzdüğü, kırlarında sabah akşam dolaştığı o güzel Gelibolu'dur, o Hamzabey sahilleridir. İşte şahidi kendi sözleri: "Vapurla Çanakkale'ye ^{doğru} hareket etmek üzere Gelibolu önünden geçerken dikkat etseniz sağ tarafta bir güzel sahil görürsünüz ki bazı yerleri yüksek ve mütekebbir taşlarla nazar-ı dikkati câlibdir. O sahilin en mühim ve en güzel kıtası Hamzabey dedikleri küçük ve kumsal bir koydur. Koyun garb ciheti yine yüksek taşlarla mahduttur.

Bazı yerlerde yirmi metreden ziyade yükselen o taşlar ahcâr-ı bahriye den ve küçük midye kabuklarından müteşekkil bir mecmua-i âsâr-ı mazi dir ki tarih-i hilkatın acaibatından bâhis olan sahaifinden add olun sa sezâdır. O dişli taşlar Musalla denilen mürtefî bir mevkiin temel direkleri hükmündedir.

803 Anadolu yakasından Rumeli cihetine geçen kahramanlar, ibtida Hamzabey sahiline çıkmışlar ve Musalla'da ilk sabah namazını kılmışlar. Mevlid sahibi Süleyman Dede, fâtiḥ-i memleket Süleyman Paşa Hazretleri'nin fırtınalı bir gecede kırk kişiyle bir sala binip Rumeli'ye geçişlerini takdiren tebrik için bi'l-irtical:

"Kerâmet gösterüp halka suya seccâde salmışsın

Yakasın Rumeli'nin pençe-i himmetle almışsın" beytini söylemiş imiş.

Osmanlılığın şerefli tarihini bilenler bu âvâzeyi takdiri o memleketin ufkundan işitir gibi olurlar; o yerlerde başka bir hal vardır:

"O yerlerde güneş mahmûr-ı fikret bir peridir ki
Doğar sevdalı akşamlar nigâh-ı vâpesîninin...
O yerlerde sabâ bir bestekâr-ı serseridir ki,
Perişan nağmeler perrân olur güyâ enîninden.

Mübarektir o topraklar! Gaza etmiş, şehid olmuş
O sahilden en evvel yol açıp tekbîr alan erler.
Mezarlar nâ-bedîd olmuş, ağaçlar hep kadîd olmuş,
Meâl-i âyet-i Fethi bugün mâziden ezberler.

Vukuâtın bulup tarihini tenvîr eder güyâ
Nigâh-ı âteşîni her gece bir necm-i şebtâbın.
Kefen-ber-ser çıkıp ervâh ka'r-nâyâbın
Uzun bir sergüzeşt-i pür-şeref takrir eder güya.

Durur ulviyyet-i İslâm câmid kiblegâhında,
Temevvüc eyler âvâz-ı zafer-pîşinde mihrâbın;
Olur nûr-ı tecellâ rûşenâ cevvi siyâhında,
Denizden reng-i fosforisi aksettikçe mehtâbın.

Mübarektir o topraklar! İbadethâneler vardır
 Ki beş asrın vukuatı serilmiş âsitîninde;
 -Verir aks-i sadâ gezdikçe- çok viraneler vardır
 Ki ma'mûriyyetin târihi medfundur zemîninde.

814/ Nazar câmid görür lâkin derûnu şî'r-i pür-âhenk
 O taşlıklar ki muzlimdir, hayâletlerle mâlîdir.
 Düşüp deryâya mevca-mevc olan mehtâb-ı rengârenk,
 O zulmetgehde herx şeb mültemi fecr-i şimâlîdir.

Uyur samt-ı leyâlî gündüzün unkunda deryânın
 Mücellâ sathı bazan cilve-gâh-ı mâh ü mâhîdir,
 Uzaklar hep serâb olmuş vücud-ı lâ-tenâhîdir,
 Tefekkürler verir, mübhem durur ufkunda deryânın.

Henüz gün doğmadan sisler gezer engin fezâsında;
 Değildir aks-i tesir-i sadâ bir ağlayan vardır!
 O vahşi sahili tahdid eden taşlar hizasında
 Tükenmez giryeler ilhâm eden bir çağlayan vardır.

O medd ü cezrin kim mahsus olur her şeb nesiminde,
 Leyâlin nefha-i bî-ruhudur, âsûde, hâb-âlûd..
 O yüksek taşların didâr-ı mahmûr u besiminde,
 Bütün geçmiş zamanın nazra-i lâkaydıdır meşhûd.

Neler görmüş neler!.. Yâdındadır fersûde ahcârın;
 Aceb kaç defa sahil bezm-gâh u rezm-gâh olmuş?
 Tekâsûf eylemiş akşamları edvâr u âsârın,
 Bugün ma'bedlerin divârı ser-tâ-ser siyâh olmuş!..

Yazılmıştır şuûn-ı hilkatın her yerde ma'nâsı:
 O sengistân-ı pür-ibret mezarlık taşlarından.
 Zemininden biten vahşi çiçekler insan a'zâsı,
 Çemenzârında şebnemler bütün göz yaşlarından.

Okurdum bir hakikat sahne-i dünyada, gördükçe
 Hurâfât-ı hayâtı muntabi taşlarda, izlerde;
 Süreksiz ömrümün timsâlini rüyada gördükçe
 Gezerdi fikr-i çâlâkim nihayetsiz denizlerde.

805/ Denizler! Pek küçük yaşdan beri mir'at-ı endişem;
 Denizler her zaman cevlângâh-ı fikr ü hayâlimdir,
 Gehi râkid, gehi pür-cûş o hayrân olduğum âlem,
 Benim timsâl-i ömrümdür, hayatımdır, meâlimdir.

Denizler bana bir başka varlık gösteren mir'at
 Serâb-ı zindegîde, neş'e-i rü'ya-yı hestîde,
 Nesîm-i subh ile bîdâr olur ufkunda ilhâmât
 Zaman-ı hicr ü hasrette, dem-i pür-şevk-i mestîde.

Uyurken kumrular hâmûşî deycûr-ı hâilde,
 Leyâl-i künc-i tenhâyî o taşlıklarda çağlardı;
 Serin bir yerde bir âsûde menba' vardı sahilde,
 Onun dehliz-i târikinde dâim bir kız ağlardı.

Dökülmüş şeb-i yeldâ onun giysû-yı târından,
 Seher bir nazra-i mahmûrudur ufk-ı tecellâya,
 Olup şellâleler peydâ sürûd-ı târmârından,
 Şafak vaktinde aks eyler sevâhilden Musallâ'ya.

Sekiz yıl ben o hüzn-efzâ temâşâgâh-ı ibrette,
 Doluştım şâd ü âvâre, bugün dil-hasta, mehcûrum,
 Arar dalgın nigâhım âşinâ bir çehre hilkatte,
 O taşlıklarda zâhirdir, onun hüsnüyle meshûrum.

O sahiller ki hâlâ gûşuma geçmiş zaman söyler,
 Sahâifdir kopup kalmış kitâb-ı hatîrâtımdan;
 Verir aks-i sadâ her dalgası bir dâstân söyler,
 Yıkılmış kâinatımdan, hayâl olmuş hayatımdan!

İşte Gelibolu'nun, işte Hamzabey sahili'nin Rıza Tevfik'e verdiği intibalar: Gelibolu'daki hayatının Rıza Tevfik'i şairliğe sevk etmesinin sebeplerinden, müsevviklerinden biri de orada muntazaman dinlediği saz âşıklarıdır. Kendi yazıları, hatta şekilleri üzerinde bile bu âşıkların derin tesirleri olmuştur. Coşkun, hicran-zede, sevdâ-şiâr bir hayatın ~~xx~~ heyecanlarla emotion, lirizm ile dolu dakikaları nâfiz füsunuyla Rıza Tevfik'in ruhunda gizli intibalarx bırakmıştı: "Zaten çocukluğum Gelibolu'da geçtiği için orada âşıkların bezmini de pek iyi bilirdim. Çünkü daima gelir giderlerdi. Ben de onları dinlemekten çok hazlanırdım." diyor.

Rıza Tevfik Gelibolu'da yaşadığı o vahşet-perver hayatı tahsilden başka hiç bir şeye feda etmemişti. Nihayet tekrar İstanbul'a gelerek Mekteb-i Mülkiye'ye girdi. İşte Rıza Tevfik'in şairliğini meydana çıkar-
 mağa vesile veren hadise bu mektepte vâki olmuştur. O yine mektebin olanca şiddet ve ciddiyetine rağmen eski, serbest hayatından ayrılamıyordu. Zekâsı derslerle uzun uzadıya meşgul olmasına ihtiyaç hissettirmiyordu. Günün birinde arkadaşlarından biri bir iki gazel yazmış ve arkadaşları arasında da, sınıfta da şairlikle şöhret bulmağa başlamış.. Bunun yazdığı şeyleri de Rıza Tevfik beğenmemiş ve tenkit etmiştir, arkadaşı ve bir iki taraf-
 tarı da kendisiyle alay etmişler. "Sen ondan iyisini yaz da görelim!" demişler. Hiddetlenmiş; "Arkadaşını tezyif etmiş ve "Elbette yazarım, görür-
 sünüz!" demiş. Filhakika yazdığı uzunca bir manzume ile iddiasını da isbat eylemiş, arkadaşlarını da hayrette bırakmıştır. Ondandır da daima kitabet ve edebiyat derslerinde birinci çıkmıştır.

O ilk yazdığı hezl-âmiz manzumeyi Namık Kemal'in Tahrib-i Harâbât'a yazdığı manzum mukaddimeyi takliden yazmıştır.

Rıza Tevfik'in edebiyat derslerinden birinci çıkması mektep idaresi

ni memnun etmek için kâfi değildi. Mekteb kendisini bir kuzu kadar mütî ve münkâd görmek istiyordu. Halbuki o bir ceren gibi dağdan dağa, taştan taşa atlamağa alışmış olduğundan müstebid kanunlara boyun eğmek istemiyordu. Bundan dolayı da itham altında kalıyor, cezalanıyordu: "Fakat bir haftada otuz beş izinsiz alarak yaramazlık ve hele serkeşlik töhmetinde birinci çıktığımı bilen arkadaşlarım bugün nadir değildir. Tabiidir ki bu mektebden de tard olundum. Dördüncü sınıfa da henüz geç miştim. O sene pederim Gelibolu'da vefat edince hemen oraya koştum."

Rıza Tevfik babasından da ayrı düşerek bütün bütün yalnız kaldığı bu âlemde elemlerini avutmak, ızdırablarını unutmak için kendini o seyrine doyamadığı, engin ve rengin seherlerinden, dalgın ve baygın ufuklarından, vaad-kâr, ümid-bahş tulû'larından, hazin ve dilhûn gurublarından şiirler toplayarak, nihayetsiz âsümanlarında, mâi denizlerinde, hulyalar kurarak, rüyalar görerek, teslile başlayarak yetim ruhunu avutuyordu.

Rıza Tevfik bir sene sonra Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girmişti. Bütün bir sene arızasızca geçirdi, fakat istibdad idaresinin keyfi tahakkümleri, hiç bir mantığın, hiç bir idrakin kabul edemeyeceği zulüm ve ceberutları her daireye sirayet edip gidiyordu. Mekteblerde birer tazyik ocağı, birer işkencehane olmuştu. İkinci senesinde Rıza Tevfik'i Tıbbiye'den de tard etmişlerdi. Fakat bu tard edilmiş Rıza Tevfik'e evvelkilerden ağır gelmişti. Çünkü sırf bir gadr, sarîh bir haksızlık idi. Bu haksızlığa boyun eğmek istemeyen Rıza Tevfik bir istida yazarak Tophane müşiri Zeki Paşa'ya müracaat etmiş ve kati, ceri ve kuvvetli bir lisanla macerayı anlatmış ve şikâyet etmişti. Zeki Paşa Abdülhamid'in itimad-gerdelerinden idi. Rıza Tevfik'in istidasına alâka göstermiş, tarz-ı müracaatından, serbest ifadesinden hoşlanmış ve kendisine teveccüh göstermişti. Kendisinin haklı olduğunu, mektebin açık bir adaletsizlikde bulunduğunu anlamış ve derhal mektebe emir vererek kabul ettirmiş, idare erkânını da ciddi surette tevbih etmiştir. Rıza Tevfik bu emirle mektebe geldikten sonra mekteb erkânı kendisine adeta ihtiramkâr bir tavırla muamele başlamıştı. Zeki Paşa gibi bir rûkn-i

İstibdada intisabı olana iltifat etmemek hangi idare adamının elinden gelirdi?!

Fakat tesadüfatın Rıza Tevfik'e karşı gösterdiği cilveler o kadar mudhik ve istihzakâr idi ki tarif edilemez. Ertesi sene aleyhinde verilen bir takım jurnaller üzerine Rıza Tevfik zabıta tarafından taht-ı tevkiye alınmıştı. Saçlarının fazla uzun, kitaplarının çokça olması aleyhinde bir çok şüpheleri celb etmiş, yolda giderken tutup hapsedmişlerdi, o zaman Zabtiye nâzırı olan Hüseyin Nâzım Paşa'ya Fransızca bir istida yazmış, yanına da uzunca bir manzume leff ederek göndermiş, başına gelen macerayı anlatmıştı.

İstida ve manzumeyi okuyan nâzır Rıza Tevfik'e büyük bir teveccüh göstererek derhal kendi yanına celb etmiş ve Rıza Tevfik'i üç gün kendi konağında tutarak görüşmüş, musahabetinden, zekâ ve intikalinden, malûmat ve dirayetinden memnun olmuştu.

Fakat evvelce tard ettikleri halde Zeki Paşa'nın emriyle tekrar kabul etmeğe mecbur kalan mekteb idaresi bu fırsatı ganimet bilerek tekrar Rıza Tevfik'in ismini mekteb defterinden silmişlerdi. Mevkuf bir talebe mektebine devam edemezdi. Artık o mimlenmiş, muzır şahıslar arasına kaydedilmiş demekti.

Zabtiye nazırının Rıza Tevfik'i kendi konağına celb ettiğini ve beraber oturup konuştuğunu ve kendisine iltifat ettiğini bile Sultan Abdülhamid'e jurnaletmişlerdi. Mamafî Nâzım Paşa Rıza Tevfik'i hem serbest bırakmış, hem de tekrar Tıbbiye Mektebi'ne aldırılmıştır. Tophane Müşiri Zeki Paşa da meseleye alâkadar olmuştu. Hasılı Rıza Tevfik bütün İstanbul muhitinde tanınmış bir sima idi.

Nihayet Tıbbiye'yi ikmal ederek şahadetnâmesini alan Rıza Tevfik artık hayata atılmıştı. Genç, dinç, zeki ve cerî bir adamdı. Hayatın binbir hücumuna karşı koymağa âmâde bir vaziyette idi. Tab'ındaki mütalâa arzusu, isitidadındaki şiir heyecanı, fitratındaki felsefe merakı kendisini tetebbuatın sinesine atmıştı. Sıhhat ve vücudundaki inkişaf da riyazet-i bedeniyeğe karşı olan hevesini arttırmıştı. Rıza Tevfik hem

okuyor, hem yazıyor, hem de her türlü jimnastikler ve güreşler yapıyordu. Ata binmek, yüzmek, kuvvet talimleri yapmak, zamanının en meşhur pehlivanlarıyla güreşmek, gülle kaldırmakla şöhret almıştı. Rıza Tefvik'in bu serbest ve laübali halleri de bir çok nazarları kendisine celb ediyordu. Kimseye benzemeyen bir kıyafeti, müstakil etvârı, hür ve lakayd hareketleri vardı.

819 / Mesleki olan tababete sülûk arzusuyla evvelâ Karantina idaresine müracaat etmişti. Kendisini muvakkat bir hizmetle Hicaz'a tayin etmişlerdi. Fakat genç ve filozof doktoru daha Çanakkale'ye varmadan yoldan çevirip geri getirmişlerdi. Avrupa'ya firarından korkuyorlardı. İstanbul'a geldiği zaman Cemiyet-i Tibbiye azalığı ile Gümrük'te doktorluk vazifesi vermişlerdi.

Rıza Tefvik bu suretle İstanbul'da kaldığı zaman kendisini bilhassa üç şeye hasretmişti. Biri riyazet, biri felsefe, biri de şiir idi.

Fıtraten neşeli ve nikbin (optimiste) yaratılmış olan Rıza Tefvik hiç bir hadiseden müteessir olmaz, kendisini ye'se, eleme kaptırmazdı. Bir tabiat âşığı olduğu için de tabiatın bütün güzelliklerine, bütün inceliklerine, bütün şiirlerine karşı bir alâka gösterir, Onlarla başbaşa yaşamak isterdi. Evinde bir at besler, hergün atla gezmeğe gider, dostlarının davetlerine gider, her sabah, her akşam muayyen surette muntazaman jimnastik yapardı. Bu kadar şen, bu kadar neşeli, bu kadar nikbin olmasına rağmen esrâr-ı hilkate, mânâ-yı tabiata karşı daima istiknâhkâr bir nazarla bakar; hakikat-ı âlemi, hakikat-ı hilkati anlamağa çalışır, zihninde daima bir şüphe, bir muamma ve bütün bu şüphe ve muammaları halle sürükleyen bir sual bulurdu.

İşte bu sual onu felsefenin kucığına atmıştı. Bu aşk ile okurdu; aradı, gezdi, öğrendi. Murakabeye vardı, nihayet bir intibah hasil etti.

Evlenmiş, çok okumuş, çok iyi terbiye görmüş intellectuelle bir hanım la evlenmişti. Fakat onun meyyâl-i seyr ve temâşâ ruhunu aile ocağında bağlamak mümkün de değildi.. O tab'an bir kuş kadar hür, bir ânû kadar serazat yaratılmıştı. Dağlar, taşlar, gökler, dereler, denizler, ülkeler hepsi onun âşinası, hepsi onun vatani, hepsi onun yurdu idi.

Her sahada mutabık bir serbestî taraftarı olan Rıza Tevfik şiir ve sanat sahasında da tamamen müstakil idi. Köylülerden, vezirlere varıncaya kadar yüzlerce dostu, yüzlerce tanıdığı vardı. Bunlar arasında kendisinden ders alanlar da mevcut idi. Genç Filozof, genç şair şakirtlerine genç fikirler veriyor, eskiyenlerin mütefessih kadroları içine sıkışıp kalmalarına meydan vermek istemiyordu. Aynı zamanda yazdığı manzumeleri de muhtelif mecmualarda neşr ediyordu.

Şakirtlerinden biri olan Nureddin ^{Ferid'in} Ferid'i kendi istidad-ı tabiisi ile yetiştirmek için mevcut ve cârî tesirlerin hepsinden uzaklaştırmak istiyordu. Bunun için de o cereyanların sultalarına otorité hücum ediyordu. Bir ara ortada Ekrem cereyanından daha bâriz, daha kavî hiç bir cereyan kalmamıştı. Rıza Tevfik onun da nüfuzunu kırmak için ortaya atılmıştı. Halbuki Ekrem zaten saha-i edebiyattan çekilmiş olduğu için yenilik sahasında çalışmakta olan ve etrafına hep yeni zihniyetle yetişmiş genç arkadaşlar toplamış bulunan Fikret'le karşı karşıya geldiler. Fikret kendi üstadı olan Ekrem'i müdafaaya mecbur kalmış ve Rıza Tevfik'in önüne atılmıştı. Fikret'in tercüme-i hâlinde zikredilen manzum "Musâhabe-i edebiye" Servet-i Fünun'da intişar edince Rıza Tevfik de manzum bir cevapla mukabelede bulunmuştu. Münakaşayı yatıştıran ve iki eski arkadaşı yeniden yoldaş eden yine Rezaizâde Ekrem olmuştu.

Rıza Tevfik'in Sfenks nâmıyla yazdığı uzun bir manzume Mâlûmât gazetesinde intişar etmişti. Hayyâmâne bir zihniyetle yazılan bu Ağnostisizm (1) felsefesinin bir enmûzeci olan bu şiir Rezaizâde'nin pek hoşuna gitmişti. O zamandan beri Rıza Tevfik'i tanımak istiyordu. Bir gün Rıza Tevfik İsmail Safa ile konuşarak Galata'dan geçmekte iken Rezaizâde tesadüf etmiş, İsmail Safa Filozoftan biraz ayrılarak Ekrem'le konuşmağa başlamış, o da "Niçin beni Rıza Tevfik Bey'le tanıştırmıyorsun?" demiş,

(1) Ağnostisizm felsefesi Şarkda Lâedriye ünvanisini almıştır. Plautinus'un "Hakikat-ı uluhiyeti, insanın şu âciz ve mahdud zekâsı idrak edemez, bilemez ve hiç bir vakit bilemeyecektir." iddiasından alınmıştır. Fakat asıl Ağnostisisme tabirini bir ıstılah olarak kabul ve istimal eden pek yakın zamanda vefat eden Prefösör Huxley'dir. Bu kanaat Şark felsefesine geçmiştir.

İsmail Safa da ikisini görüştürmüştür.

Ekrem, Rıza Tevfik'i tatyib ederek evine çağırması ve davette bulunan Halid Ziya, Ali Ekrem ve Fikret'le de tanıştırmıştır. Rıza Tevfik eski mekteb arkadaşı Fikret'le burada uzun, derin konuşarak aralarında hiç bir nokta-i ihtilâfı olmadığını bir kere daha görmüş ve bir daha ayrılmamak, uzaklaşmamak üzere birleşmişlerdir. Fikret, Rıza Tevfik için Zekâ ünvanlı manzumesini bundan sonra yazmıştı.

Rıza Tevfik'in âlm-i edebiyatta bir kıymet-i mahsusası vardır. Bütün edebi cereyanlara iştirak etmiş, birçok yenilikler yaratmıştır. Yazdığı yazılarda da hem aruz, hem de hece veznini kullanmıştır. Bu hususta kendisi de: "Arasıra yazmada devam ettiğim her iki vezni de kullandım, fakat vezni-milliyi daha sonraları istimâle başladım. Ona da sebep tasavvuf hakkında felsefe dolayısıyla tahkikat yapmak ve sonra bir eser tahrir etmektir.

On sekiz yirmi sene kadar yavaş yavaş tahkikâtıma devam ettim. O esnada öyle güzel nefesler (2), destanlar elime geçti ki, bugün benim nazarımda şiir için değil, fakat tasavvuf, tarih-i edyân ve tarih-i felsefe için bile en kıymetli vesâikden ma'dud olarak zenbilimde mahfuzdur. Bit'iz tab bunlar bana tesir etti... Bütün bu tesirlerin sevkiyle en evvel bir iki divan yazdım. Eş dost hoş gördüler. Ben de tabiatımda böyle bir arzu gördükçe ve haricde de vesile buldukça yazmakta devam ettim." diyor.

812 Rıza Tevfik'in meydana çıkardığı istidatlardan biri de Halide Hanım'dır. Sanatta istidadın inkişafına yardım etmekten başka hiç bir tahakküm veya tesiri caiz görmeyen Rıza Tevfik Halide hanımda da böyle bir inkişafın vücuduna hizmet etmiştir. Bu hususta kendisi: "O hanımı tanıyışım tuhaf bir tesadüftür. Pendik'te o zaman ahbablardan biri otururdu. Ben de ziyaretine sıkça giderdim, orada Halide hanımın pederine rastgeldim.

Kızı için pek müteessir oluyordu. Onda verem var diye korkuyordu.

(2) Tekye edebiyatı şekillerinden biridir. Âyin esnasında okunur. Harâbî'nin şu aşağıdaki kıtaları bir nefesinden alınmıştır:

Beyt-i Hudâ'dır ey şâh	Uşşâka âsitânın
Hem kiblegâh-ı tahkik	Mâbeyn-i ebruvânın
Cây-ı niyâzımızdır	Didâr-ı pâkin ey dost
Kur'anadır îmânı	Elbette müselmânın...

Yanımıza çağırıttilar.Biz de harem tarafında büyücek bir odada idik. Baktım yeldirmeli bir hanım girdi,amma gayet zayıf,küçük,mini mini bir hanım,on yaşında bir kız sandım.O vakit Amerikan mektebine devam eder_ miş,Reji nazırı Nuri bey:"İyi piyano çalar Halide hanım." dedi.Ve hanım kız öyle yapmacıktan utanmak gibi,çekinmek gibi haller göstermeden çaldı ve terennüm etti.Sesi de iyi idi.O gün ben de bazı şiirler okudum.Halide hanım Osmanlı şairlerini tanıımıyormuş.Bu şiirl~~er~~le pek alâkadar oldu.O gün baktım konuşmağa,düşünmeğe,okumağa meraklı bir kız.Bilakis ben,neden bilmem,öyle hiç babası gibi,hastalığı var diye bir şey zannetmedim.Çünkü kız konuşmak istiyor,içini dökmek istiyor:"Bırakın konuşsun!" dedim.Hası_ lı ben iyi ederim,okurum,söylerim,masal anlatırım." dedim.Fârisi okudum. O bir kelime bilmiyordu.Derken keyfe geldi,bu işlere merak sardırıldı.O vakit bârgirim vardı.Ona atlar,sonradan taşındıkları Sultantepeci'ne derse giderdim.Okumak,konuşmak suretiyle edebiyat dersi yapardık..Böyle galiba altı sene gittim geldim.

Halide hanımın tabiatı birdenbire bir fevvere gibi fıskırdı ve ondan sonra da ilham itibariyle öteye gitmedi.Bir anda coştı.Benim hizmetim kendisine ayrıca bir şey öğretmek değil,katiyyen tabiatını bozmuş değilim belki keşfettirdim.Bunu kemâl_ i memnuniyetle söylerim ki bazı kabiliyet_ leri evvelden gördüm.Haber verdim ve onlar da doğru çıktı." diyor.

Filhakika Rıza Tevfik'in bu kasif ve gayreti memlekete bir Türk edibesi kazandırmıştı.Fazla olarak Rıza Tevfik Mehmed Emin'i de tutmuş ve müdafaa 813 etmişti.1313(1898) senesinde Emin Bey Türkçe şiirler'ini neşrettiği zaman Rıza Tevfik uzun bir makale ile Emin beyi takdir ve teşvik ediyordu.

Rıza Tevfik'in gençleri teşvik hususunda gösterdiği gayreti cidden şayan_ ı takdirdir.Felsefeye olan merakı yalnız yukarıda kendi söylediği gibi tasavvufî tedkik ile bırakmamış,kendisini hemen bütün tarikatları ta'mik ve tahkike de sevk etmiştir.Birçok tarikatlara intisab suretiyle mahiyetlerini tedkike muvaffak olmuştur.Bir kere tarikat_ ı Bektâşiyenin ruhuna vakıftır.Bektâşi nefesleri tarzında yazdığı nefeslerde o genre, nevin en bedî enmuzecleri(type)dir.

Anadoluda Rıza mahlâslı nefesleri, devriyeleri, divanları, destanları okuyan halk Rıza Tefvik'i göbeğine kadar ak sakallı, sırtı abalı, eli asalı bir pîr derviş sanırlar ve akın akın kendisini görmek üzere İstanbul'a evine gelirler; ve sofiyane yazılmış birçok yazılar getirerek Rıza Tefvik'e verirler. Rıza Tefvik halkın nümayendeleri olan bu saf, mutekid ve mütevekkil (resigne) adamları, alelekser sokaklarda limon portakal, enginar vesaire satan bu perişan-hal emekdaşları evine kabul ve tatyib ederek onlarla görüşür, dertleşir, onların elemelerine, hicranlarına iştirak eder; onların duygularını çok iyi anlar, çünkü ruhlarını bilir, gurur ve azametten bir zerre taşımayan insaniyetperver filozofun nazarında şah ile geda, bey ile bekçi arasında hiç bir fark yoktur. Rûhi-i Bağdâdî ile:

"Bu âlem-i fânide ne mîr ve ne gedâyız

A'lâlâlara a'lâlanuruz pestle pestiz

diyen Rıza Tefvik bütün mânâsıyla rindmeğreb, kalender-şiar bir insan-ı kâmindir. Bu halet-i ruhiyesi kendisini filozof yapmıştır. Fakat buna rağmen bir deryâ-yı heyecan olan gönlünün öyle daimi bir çalkanişısı, öyle mütemadî bir kaynayışısı vardır ki onun her cilve-i füsunu bir şiir bediası, bir sanat harikası olarak zuhura gelir.

Rıza Tefvik bütün mânâsıyla şairdir.

814

Kendisine üç kız evlât bırakarak solup giden refikasının vefatına ağlarken kızı Selma'sına ne hazin hitab etmiş; ne acı bir teselli vermişti: Selma, sen de unut yavrum.

Selma!.. sen de unut yavrum!..

Bir akşamı ~~xxxx~~ evimizde ecel kanat germiştî!

Anneni -bir cellâd gibi- vurup yere sermiştî.

Ölüm ile pençeleşen bir hayatın gülüşü,

Sekiz yıldan sonra dinmiş: Nihayete ermiştî!

Adaların denizinden batan akşam güneşi,

Sönük, ölgün ışığını çamlıklara dökmüştü!

Evde yoktu~~n~~,sonra geldi~~n~~!.. Dağda,kırda gezmiştin!
 Lâkin bilmem!.. Bu yokluğu nerden?.. Nasıl sezmiştin!
 Güzel elâ gözlerine bir öksüzlük çökmüştü.
 Gözyaşımda dehşetli bir sır arayan gözlerin,
 Issız kalan vicdanıma karanlıklar serperdi.
 -Baba! Annem nerde?. dedin- Hep tüylerim ürperdi!
 Hançer gibi tâ ruhuma battı yaman sözlerin.
 O gün bu gün,-Annem nerde? diye bazı sorarsın
 Gülümserim!- Gözyaşlarım sakın bakın akarken,
 Uzaklarda bir şey arar,ufuklara bakarken,
 Benim dalgın gözlerimde -Hayalini- ararsın
 O tâli'siz biçareyi bak ben bile unuttum!..
 Gönlümdeki iniltiyi ninnilerle uyuttum!..
 Unut kızım!.. Sen de unut!.. Anma artık adını
 Yabancıdır bize! .. Sorma o zavallı kadını!..
 Sorma kızım!.Sorma yavrum!.. Ben de bilmem nerdedir!..
 Onu örten kara toprak bir karanlık perdedir!..
 -O ağaçlar neresidir? diye sorma güzelim!..
 815/ Gel seninle yapayalnız çamlıklarda gezelim!..
 O ağaçlar batan giden güneşlerin gölgesi!..
 O serviler hayal olan varlıkların ülkesi!..
 Bak bu yanda daha dilber fidanlar var.. Kuşlar var!..
 Beyaz penbe çiçek açmış:Gelin gibi ağaçlar!..
 Bahar olmuş!.. Bak her yerde hayat nûru saçılmış!..
 Gözyaşların döküldüğü yerde güller açılmış!..
 Güneş senin,bahar senin!.. Bak sen de bir çiçeksin!..
 Gülmek için yaratılmış bir sevimli meleksin!..
 Gül ki benim küskün gönlüm o gülüşe özensin!..
 Sessiz dağlar kakkahana cevap versin,bezensin!..
 Ölüm şeklindeki sırrın mânâsını düşünme!..
 Gölge gibi bir varlığın rüyasını düşünme!..

Sabahı yok nihayetsik karanlıklar içinde
 Bir kıvılcım gibi, bir an beliririz, söneriz!
 Varlık budur benim için!.. Hatta senin için de!..
 Bir hakikat var mı?.. Derken bir hayale döneriz.
 Nice yüzler gördüm, geçti, ben unuttum, besbelli,
 Her çehre bir hayalettir bu süreksiz rüyada!..
 Unut yavrum!.. Sen de unut!.. Bu ölümlü dünyada,
 Her cefâyı unutmaktır bizim için teselli.
 Sonbaharın mâtemini gözlerinde okuma!..

Rumca, Ermenice, İspanyolca, Farsça, Arapça, Türkçe, İtalyanca, Fransızca, İngilizce gibi dokuz lisan ile okuyup yazmak kabiliyetini nefsinde cem etmiş olan Rıza Tevfik bu kabiliyete hafızasındaki feyyaz-ı kuvveti, zekâsındaki harikulâde ^{sarımiyyeti} de ilâve ederek kendisini tettebbuata vermişti. Edebiyat, felsefe gibi ihtisasî ilimlerinden başka vâsi' encyclopedique bir malûmâtı da haizdir. Uzun müddet tettebbû için bulunduğu Londra'dan çok kıymetli feyizler almış, çok da ehliyetli âlim ve feylesoflarla dost olmuştur.

Bazan seyahat, bazan mütalâa ile mütemâdi bir meşguliyet içinde İnkılâb devresine kadar ömür süren Rıza Tevfik İnkılâbın başlangıcında en tehlikeli ve en şayân-ı takdir vazifeleri ifâ etmiştir. Abdülhamid-i sâni'nin saray muhafızlarına hükmedecek bir mevki almıştır. Bu vaziyetin den ürken Kanlı Sultan, bendelerinin yüzlerce kere: "Padişahım, emret, şu herifin kanını içelim!" dedikleri halde; "Sakın ona dokunmayınız!" diye tenbihlerde bulunmuştur.

Rıza Tevfik ilk Meclis-i Mebusan'da milletvekili sıfatıyla bulunmuş, Edirne'den intihab edilmişti. Vicdanından başka sâik tanımayan feylesof arkadaşlarının memnuniyetini kazanamadı. Bazı hareketlere, kanlı zulümlere çalıp çırpmalara göz yummadığı için göze batmağa başladı. İkinci intihab esnasında Gümölcine'de sûret-i mahsusada hazırlanmış, para ile tutulmuş tulumbacılar, Gülhanbeyleri vasıtasıyla baş yardımışlardı. Bu vakadan evvel Fikret "Hakikatın yıldızı" ünvanıyla yazarak "Yegâne feylesofumuza" diye Rıza Tevfik'e ithaf ettiği şiirinde bir hiss-i kablelvuku ile

bu çirkin vekâyîi keramete benzer bir keşf ile görmüş ve göstermişti:

Pür-tahakküm soruyorlardı:-Niçin herkesten
Ayrı durdun? Ne için istenilen, titrenilen,
Koşulan şeyleri tahkir ederek, çiğneyerek
Âlemin zıddına, pür-çîn ü ta'b, bir meslek
İhtiyar etmeğe mecbur oldun?

Ne için? Söyle, tecerrüdde ne lezzet buldun?

Neydi sevk eyleyen âmâlini beyhude yere

En çetin yollara, en haşek ü haşin sadmelere?

Neydi ~~o~~ ruhunda, illet ki ^{muharriş,} müzmin?

Doğruluk, hubb-ı hakikat mı.. Fakat sen delisin!

O sükût etti; ve bir katre-i bârid-i asâbî

817 / Bir tebessümde sînen girye gibi

Titreyip kaldı cebîninde

-Evet, sen delisin!

Bütün insanlar akılsız, bütün âlem miskin,

Bütün efkâr-ı beşer kör de şu dünyada gören,

Anlayan bir senin aklın mı? Neden, söyle, neden

Herkesin gittiği yoldan ~~saptın~~

Herkesin yıkıldığı evnâma hakikat yaptın,

Tapıyorsun?

O muannid, mütegâfil bakıyor.

Sanki bir heykel...

-Evet, sen delisin, hem mağrur

Ve muzır bir delisin, haddini aşdın, artık

Seni iğmâz edemez, hazm edemez insanlık...

Ve bütün kabile taşlarla mücehhez, mahmûm,

Etiler "Hak!" diyerek hakka hücum.

Ona her darbe şifa, her acı söz bir müjde;

Taşlar indikçe sızan kanlar o kudsi yüzde

Bir küçük nokta bırakmıştı... Bakıp zâlimler

Doğdu zannettiler alnında beyaz bir ahter!

Rıza Tevfik birçok kereler ta'n ve teşnilere uğramış,1327(1912) senesinde hapsedilmekle işe başlanmıştı.Feylesof o mahbesinden o zaman intişar etmekte olan Rebâb gazetâsine yazdığı Sabah-ı intibah ünvanlı makalesinde:"Misafir,fakat mücrim bir misafir gibi işgal etmekte olduğumuz odada bir gecenin ne şairane,ne sâhirâne cilveleri var!..." diyor ve nihayet memleketin gençlerine hitab ile "Evet bu memlekette,bu güzel, bu sevgili vatanın ufkunda elbet güneş doğacak!.. Elbet bir sabah-ı intibah olacak!.. Ve mutlaka "İrfan ve ilim" kubbesinin arkasından güneş doğacak!..

Ben ancak bir müezzini!... Size vicdanımın nidası budur:

818

"Ey genç,civanmerd evlâtlar!?! Ey vatanın ümid-i istikbali olan müfekkireler!.. Uyumayın!" Rıza Tevfik memleketin kurtuluşu için çalışmak ancak maarif cephesine yardım etmekle kabil olacağını açıktan açığa görmüş ve anlamıştı,şimdi olanca gayretini o cihete hasr ediyordu.

Üç kızı,iki oğlu vardı.Bunların da tahsil ve terbiye görmeleri lâzımdı,beslenip büyümeleri lâzımdı.Kendisi ancak elinin emeği,alınının teriyle yaşar bir adamdı.İrad ve akarı yok,servet ve samanı yok;servet ve saman için boyun eğecek,hâsiyetini satacak istidadı da yoktu.Esaret-i iktisadiyeye girecek,istiklâlini,hürriyetini feda edecek fıtratta yaratılmamıştı.Doğru gördüğünü doğru,eğri gördüğünü eğri demek şiarı caractere idi.

Tab'an çok şuh,güler,söyler,eğlenir bir rind-meşreb olması,her fenaliğe göz yumabileceği kanaatini vermiş olmalı ki arkadaşları kendisini hiç mühimsemeden akıllarına geleni işlemek istemişler,fakat hususi meclislerinde şen,lâübalî,ihmalkâr,afv-şiar olan feylesofu ciddiyatta,millet işlerinde de öyle olacak sanmışlar ve aldandı. Artık onu aralarında görmek istemiyorlar,hatta vazife de vermek arzu etmiyorlardı.

Nihayet Meclis-i Sıhhiye'ye azâ tayin olunmuştu.Bundan sonra kendisini ilme,felsefeye verdi.Muhtelif gazetelerde,mecmualarda gençlerin edebî,bedî,felsefî,ilmî malûmatlarını tevsi edecek kıymettar makaleler,manzumeler ve bahisler yazarak büyük bir faide veriyordu.

Rıza Tevfik bazı mektebelerde de ders veriyordu.

Harb-i umumi açıldığı zaman Rıza Tevfik Boğaziçinde Arnavutköyün de oturuyordu. Amerikan Kız Mektebi'ne giden kızlarıyla Robert Kolej'e giden büyük oğlunun mekteblerine yakın olmağa çalışıyordu.

Tevfik Fikret'in vefatı üzerine ⁽¹⁹¹⁵⁾ Amerikan Kız Mektebi Türkçe ve edebiyat derslerini kendisine tevdi etmişlerdi. Aynı zamanda Boğaziçin de açılmış olan Rehber-i İttihad ı Osmanî namındaki mektebde felsefe dersleri göstermesini rica etmişlerdi. Rıza Tevfik sırf gençliğe bir hizmet olmak üzere bu teklifi kabul etmişti. Kendisine verilen maaş vapur parasına kifayet etmeyecek derecede azdı. Rıza Tevfik bu mektebe devam ettiği müddetçe verdiği dersleri toplamış ve Felsefe Dersleri nâmıyla tabettirmişti. Henüz o kıymette bir eser vücuda getirilmemiştir.

Darülfünun'un ıslahı maksadıyla Almanya'dan profesörler celb olunduğu zaman bir profesör de felsefe için dâvet olunmuştu. Rıza Tevfik'le görüşen bu adam kendisinden çok istifade etmiş ve Darülfünun'a müderrisliğe davet olunmayıp da Almanya'dan profesör çağrılmasına hayret ve biraz da teessüf etmiştir. Bu hal sırf nefsaniyetten ileri gelmekteydi.

Nihayet Maarif Nezaretâ kendisini davet ve rica ederek inâs Darülfünununa felsefe müderrisliğini teklif etmiş, fakat bütçenin müsaadesizliğine binaen kendisine sadece altmış manat verilebileceğini itizar makamında bildirmişti.

Rıza Tevfik: "Ben idaremi bilir bir adamım. Çok paraya da ihtiyacım yoktur, madem ki gençliğin istifadesi mevzuu bahistir, ben o parayı da istemiyorum, meccanen bu dersi veririm." demiştir. Rıza Tevfik Harb-i Umumi esnasında çok sıkıntı çekmiş, ihtikârın fevkalâde artması üzerine yakacak neft bulamamış, geceleri sabahlara kadar ateşi sönmüş, külleri sovmuş bir mangalın başında, bir tek mumun ziyasında gençliğe ve edebiyat ve felsefe meraklılarına bir yadigâr ı kıymettar olan Hâmidnâme'sini bitirmiş, Kâmus-ı Felsefe'sini başlamış, mütemadi makaleleriyle yeni yeni malûmat vermiş ve hevesler uyandırmıştır.

Fikret'e karşı, öldükten sonra da hücuma kalkışan garezkârlara şedit cevaplarla mukabelede bulunarak âşık-ı Hak ve hakikat olan

Fikret'i müdafaa etmiştir. Birçok mecmualara yazı yazmıştır.

Bu sefalet ve sefahat devrelerinde memleketin haline bakarak müteessir olan hassas şair tabiatındaki mizac kuvvetiyle birçok satirique mizahî şiirleri ve karikatürler yazmıştı. "Olur mu ya", "Şöyle bir hasbihal" bu nevi şiirlerdendir. Harb-i Umumi esnasında üdeba ve şuaradan bir çoklarına erzak vesaire ihsan olunduğu sıralarda kendisine de teklif olunanları hiç bir suretle kabul etmemişti.

Harbiye nâzırı Enver Paşa'nın rica ile başlayıp tehdid-güne biten tekliflerine gülmüş; ordu için külliyetli ~~bir~~ bir meblâğ mukabili talep olunan Türkçe şiirlerini Harbiye Nezaretine vermemişti. "O kadar masrafa ne hâcet, lüzum varsa Kanaat Kütüphanesinde bastıracağım; oradan yüzlerce kere daha ucuz tedarik onlarca kabildir, benim Harbiye Nezaretiyle alâkam yoktur. Harbiye Nezaretinin de asker için istikraz olunan parayı israfa hakkı olamaz." demişti.

Rıza Tevfik'in bu dürüst hakikatleri, herkese baş eğdiren mütehakkimler hoş gelmiyordu. O; ailesini geçindirmek için köylere gidip erzakını kendi alıp getiriyordu.

Mütareke gelip memleketin akibeti meşuk bir hal aldığı sıralarda Rıza Tevfik Darülfünun emini ve tarih-i felsefe müderrisi olmuştu. Cansiperane muhafaza-i haysiyete uğramıştı.

Bilâhare teşekkül eden kabinelerde Maarif, Posta-Telgraf nezaretlerinde bulunmuş, Şûrâ-yı Devlet reisi olmuştu.; kendisini Amerika'dan davet etmekte ve bir silsile konferans istemekteydiler. Bir nokta-i nazar ihtilâfı üzerine esasen siyasete İstanbul'u terk etmeğe mecbur kalmış ve Amerika'ya gitmek üzere çıkmıştı.

Fikret hakkında, Fuzuli ve Nedim hakkında birer eserle, başladığı Kâmus-ı Felsefe'yi ve kendi kanaat-ı felsefiyesini tedvin etmeden memleketinden ayrılmış olması elîm bir ziyadır. Artız ve hece vezinleriyle yazdığı o emsalsiz şiirlerinin tab' ve neşredilmeden böyle perişan bir halde kalmaları da bütün edebiyat müntesiblerini dağdâr eden bir felâkettir.

Rıza Tevfik son harbin kendi vicdanında husule getirdiği elim intibalar üzerine uzunca bir manzume yazmağa başlamıştı.

821/ Manzume tamamıyla impressioniste'ce yazılmıştır. Serlevhası Karanlıklarda gördüğüm o menhus adam'dır. Vezni aruz, lisanı da bililtizam terkibli ve mustalahtır. Manzume Osmanlı edebiyatının en bedî nümûnelerindendir. Düşünce mecmuasında mukaddimesi neşredilmişti.

Feylesofun âsâr-ı matbuası meyanında Hamidnâme'siyle Kâmus-ı Felsefe sinden birinci cilt ile ikinci cildin birinci cüzü, Felsefe dersleri vardır. Bunlardan maada Hurufiliğe dair Avrupalı feylesofların talebi üzerine uzun ve müdellel Fransızca bir risale yazmıştır ki Avrupada tabedilmiştir. Bir de Osmanlı edebiyat-ı tarihi hakkında beş büyük cilt eser yazan İngiliz Mister Gibb vefat edince eserleri tamamlamak isteyen Cambridge Darülfünun'u edebiyat-ı Fansıye profesörü Bravn dostu Rıza Tevfik'e müracaat ederek bu muazzam eserin son cildini yazmasını rica etmişti. Rıza Tevfik de altıncı cildi mufassal surette Fransızca olarak yazıp Londra'ya Profesör Bravn'a göndermiştir. Profesör Bravn eseri İngilizceye tercüme ederek neşr etmiştir.

822

ŞİİRİ, SANATI, LİSANI VE MESLEĞİ

822 Rıza Tevfik için Abdülhak Hâmid "En büyük şairimiz odur!" demiştir. Hakikaten Rıza Tevfik en rakik, en hassas, en vehbî şairimizdir. Onun kadar yazdığını duyarak, kalbiyle, ruhuyla, heyecanıyla yaşayarak yazan hiç bir şairimiz yoktur.

Sanatta samimiyeti, ihlâsı (sincerite) düstur-ı hareket ittihaz eden Rıza Tevfik gerek aruz ile öyle şiirler yazmıştır ki, Türk lisanı yaşadıkça yaşayacak, okunacak, tekrar okunacaktır. Çünkü hissin, heyecanın, kalbin lisanıdır. İnsan o şiirleri okurken ruhunun çırpındığını, kalbinin carptığını duyuyor. İnsana hakiki bir heyecan-ı bediî (esthetique emotion) veriyor.

Rıza Tevfik'de üç muhtelif menba-ı heyecan görürüz. Onun şairlik ilhamlarını temin eden üç ayrı cereyan vardır:

1. Sırf kavmî bir ruh ile yazdığı şiirlerdir ki eski saz şairlerinin ruhunu ihya ederek hakiki bir tekâmüle (evolution) mazhar etmiştir.

Bu ruh ile yazdığı bedialar bütün Anadolu'nun heyecanını, sevkini yaşattığı gibi Payitahtın da zevk-i bediisini canlandırmış, yeni bir cereyan uyandırmıştır. Bu yolda Rıza Tevfik'i takip ve taklid eden yeni ve genç şairler de güzel yazılar yazmışlarsa da Rıza Tevfik'e yaklaşmak mümkün değildir. Sebebi ise pek aşikâr. Rıza Tevfik bu millî duyguların menbalarını araştırmış, en asil (original) en muzeceleleri bulmuş, on sekiz yirmi sene bunlar üzerinde tetkikat yapmış, fazla olarak buna kendi irfan, vicdan ve heyecanını da ilâve etmiştir. Gençler ise ancak onu taklid ile yazıyorlar, bu da asıl bir bedia meydana getirebilmek için kâfi değildir. Yazdığı divanlar, destanlar, koşmalar birer inci kadar saf, birer pırlanta kadar temiz, birer canlı kalb kadar sıcak ve heyecanlıdır.

823 Rıza Tevfik kendinden bahsederken: "Müceddidlik iddiasında değilim, yalnız şunu hiç çekinmeyerek iddia edebilirim ki benim lisanım eski divancuların, eski nefescilerinkine nispetle çok düzgün olduktan maada felsefesi de biraz daha yüksekçedir. Fakat bunu İstanbul halkı, hususa üdebâ ve şûara kısmı bilmediği için yeni bir şey zannettiler. Ben bu

tarzı ihya etmedim. Çünkü bu tarz olanca kuvvetiyle Anadolu'da ve hatta İstanbul'un tekkelerinde yaşıyor. Ben bunu ifşa ettim, biraz da biçime koydum, o kadar..." diyor. Fakat bu da şairane bir mahviyettir. Filhakika tarz eskidir. İlk Türklerde bile bu tarzı, bu şekilleri görüyoruz. Fakat lisan, ruh, heyecan bütün bütün yenidir. Rıza Tevfik şüphe yok ki şekli de, tarzı da eski âşık tarzından, eski tekke edebiyatı şekillerinden almıştır ~~ki~~, fakat onlardan nasıl bir füsün, nasıl bir sihir peyda etmiştir ki okuyanları cezb ü teshir ediyor. Meselâ Tevfik Fikret'in vefatı üzerine yazdığı ^{ارتائی} bedianın (elegie) aslını sofi şairlerinden Gevherî'nin: ^{o risâ-i (elegie)}

"Kara gözlüm gayet güzel dâdeler
Gül cemâlini ben görmeğe geldim
Leblerin hastaya şifa dediler
Gerçek mi sevdiğim sormağa geldim..

Kıtasıyla başlayan çok samimi fakat çok noksanlar, kıraklıklar, düşüklüklerle şiirinden almıştır. Enmuzec (type) odur, fakat ruh, hassasiyet, sanat ve rikkat Rıza Tevfik'indir. O ibtidai nümuneyi nasıl bir gaze-i sanatla süslemiş, nasıl bir kisve-i şiire bürümüştür.

O edâ-yı hazin samimiyet nedir? O aheng-i rakik füsün nedir? O kafiyelerin mümtaziyet ve asaleti nedir?

Rıza Tevfik bu nevi şiirlerinde hakiki bir âşıktır. O kadar derin ve sâri bir rebablığı (lyrisme) i vardır ki insan mısralarından uçan tesir-i vücudundan, asabından seryanını duyar. Yazdığı eserlerde (nosthalique) aşk-ı sılâ (erotique) hazz-ı garam cilvegerdir. Bütün hicran, bütün öksüzlük, bütün sevda, bütün göz yaşıdır. İşte bir divanı:

Cânandan ayrıldım hastayım candan,
Eller gurbet elde yarım bağlar.
Haylidir avare düğüm vatandan,
Hicranla bağrımı kaygular dağlar.
Yine bağçelerde seyran oldu mu?
Güzeller bezminde divan oldu mu?
Bözülup da yoksa viran oldu mu?
Gölgesinde güvem bitiren bağlar?

Farkı var mı benden şeyda bülbülün
Ben de meftunuyum bir gonca gülün..
Tutamam zârını bu dertli gönlün;
İçimde kimsesiz bir öksüz ağlar!

Sen öksüz vatan! Sen sevdalı ana!
Gönlümden inleyen hep sensin bana!
Ne nazlı ümidler verirdim sana..
Geçti mi büsbütün şimdi ~~şimdi~~ o çağlar!

Gaminla boş geçen şu zamanımda,
Eninin akseder her figanımda,
İsmi ni andıkça gûş-ı cânımda
Ruhuma âşına ninniler çağlar!

Hey Rıza, âh etsem şu taşlar erir;
Tâlim ne aceb cilve gösterir!..
Vatan hasretiyle bana ses verir,
Söğütlü dereler, dumanlı dağlar!

Bütün bu mısraların içinde "Kimsesiz bir öksüz ağlıyor.", yaralı bir gönül sızlıyor, kanıyor. Bütün bu mısralar elemleriyle, hicranlarıyla, 825 / hüznleriyle birer lâyemut şiirdir. Bu lisanda, bu heyecanda yazılmış kaç tane şiir gösterilebilir ki bu tarz evvelden de vardı diyebilelim. Bunda ki ruh tamamıyla yeni ve tamamıyla Rıza Tevfik'in kalemiyle canlanmış ve yaşamıştır. En sarîh bir impressionisme, en derin ve samimi bir subjectivisme insanın ruhunu hiss-i bî-menendine meftun ediyor.

Impressionismin en parlak, en füsünkâr nümunesini Rıza Tevfik'in şu Şâm-ı Garibân ünvanlı bedia-i şiiriyesinde buluyoruz:

Şâm-ı garibân

Bir akşam kırlarda kaldım âvâre,
 Perilerle her yer meskûndur sandım.
 Hayretle baktıkça o vahşetzâra,
 Esrâr-ı hüsn ile meşhûndur sandım.
 Yürürken benimle dağ,taş yürürdü;
 Her ağaç pîşinde gölge sürürdü.
 İnandım ki beni her şey görürdü;
 Huzurumla âlem memnundur sandım.
 Ezelden beridir o ücrâ yere,
 Ninniler söylermiş bir serin dere,
 Sırrın bana da açtı meşcere,
 Gençliğim orada medfurdur sandım.
 Çamlar,kanat açmış bir hümâ gibi!
 Çayırklar,mükevkeb bir semâ gibi!
 Çiçekler,acaib muamma gibi!
 Ne gördümse şaşım;efsundur sandım!
 Sevdalar demiydi;bülbül çilerdi.
 Servistan içinde bir ses gülerdi.
 826/Çiçekler kuşlardan bûse dilerdi.
 Kâinat aşk ile mecnundur sandım!..
 Senenin sonbahar faslı gibiydi;
 Toprak,bulut,yaprak paslı gibiydi.
 Serviler kararmış yaşlı gibiydi,
 Düşünen kayalar mahzundur sandım.
 Mağribi yakmıştı firkat ateşi;
 Yuvaya dönmüştü her kuşun eşi.
 Dağlara yaslanıp yatan güneşi,
 Yaralı hastadır;yorgundur sandım.
 Nûş ettim güneşin akan rengini.
 Ruhumu haz ile,yakan rengini.
 Ufukta görünce o kan rengini.
 Felekler ben gibi dil-hundur sandım.

Sıradağlar mordu, sular kırmızı.
 Suları beklerdi bir peri kıızı.
 Alnından öperken akşam yıldızı,
 Yeşil gözlerine meftundur sandım.
 Su kenarlarında lâleler vardı;
 Göllerde âteşîn hâleler vardı;
 Uzaktan akseden nâleler vardı;
 Bir âhû kalbinden vurgundur sandım.
 Reng-i hüsn emerdi ay, ülker, çimen;
 Günün can çekişen solgun lebinden.
 O akşam her şeyi penbe gördüm ben!..
 O yerin mehtâbı gülgündür sandım!..

227/ Rıza Tevfik âşık tarzında yazdığı o incecik, nazenin, zarif koşma-
 larla bir feylesof şair Sully Prudhomme ruhu göstermiş, en eski Türk
 şiirleri şeklinde de garbın en bedî, en güzel şiirleri için bir çerçeve
 olan Sonnetlere gıpta verecek bedialar vücuda getirmek mümkün olacağını
 ispat etmiştir: İşte Serzeniş'i:

Yürü! Ey bi-vefa hercai güzel!
 Gönlüm o sevdadan vazgeldi, geçti.
 Soldu açılmadan gonce-i emel,
 Sonbahara erdik, yaz geldi geçti!
 Sana şerhederken hicran-ı aşkı,
 Dizinde okudum destan-ı aşkı,
 Bûselerle aldım peymân ı aşkı,
 Unutma! Arada söz geldi geçti!
 Hüsnüne bu kadar neden öğündün?
 Bir yanar ateştin sînemde; söndün!
 Ahd u peymân ettin; sözünden döndün;
 O da bir hevesmiş, tez geldi geçti!

Şu üç kıtacıktan ibaret şiirde bütün bir sergüzeşt-i aşkın safahata alâamını okuyoruz, güzâriş-i hicrânına şahit oluyoruz; emellerini, heveslerini, ihtiraslarını, elemlerini duyuyoruz. İşte hakiki şiir budur. Bir değil bin kere okunsa taravetinden, ceyadetinden bir zerresi eksilmez.

"Harab mabedler" ünvanlı şu şiirindeki (evocation) ne kadar derin ve müessirdir. Bütün bir Romantisme'yi efsanevi ruhu temsil ediyor. Aynı zamanda bir tablo gibi (pittoresque)dir:

Vardım eşâğıne yüzümü sürdüm,
Etrafını bütün dikenler almış!
Yüksek mihrabında yazılar gördüm,
Kim bilir ne mutlu zamandan kalmış!

928/ Batan güneşlerin dalgın nigâhı,
Karartıp bırakmış o kiblegâhı,
Mazlum bir ümmetin baht-ı siyahı
Viran kubbesine gölgeler salmış!
İslâmın bahtiyar bir zamanında,
Âb-ı hayat varmış şadırvanıⁿda,
Şimdi harâb olan sâyebânında
Dem çeken kuşların ömrü azalmış!

Âyât-ı hikmet var kitâbesinde,
Bir ders-i ibret var hitâbesinde,
Bağ-ı cennet olan harâbesinde
Tekbîr sadaları artık bunalmış!

Hey Rıza, secdeye baş koy da inle;
Taşlar dile gelsin senin derdinle;
Efsane söyleyim ağla, hem dinle;
O şerefli mazi meğer masalmış!

Hele şu "Uçun kuşlar" isimli şiiri safvet, samimiyet ve rikkat itibariyle taklid olunmaz bir enmûzec-î sıfattır::

Uçun kuşlar, uçun doğduğum yere;
 Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
 Ormanlar koynunda bir serin dere,
 Dikenler içinde sarı gül vardır.

O çay ağır akar yorgun mu bilmem!
 Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem!
 Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem!
 Yüce dağ başında siyah tül vardır...

Orda geçti benim güzel günlerim;
 O demleri anıp bugün inlerim;
 Destan-ı ömrürü okur dinlerim,
 İçimde oralı bir bülbül vardır..

Uçun kuşlar, uçun.. Burda vefa yok;
 Öyle akar sular, öyle hava yok;
 Feryadına kaşrı aks-i sada yok;
 Bu yangın yerinde soğuk kül vardır...

Hey Rıza, kederin başından aşkın;
 Bitip tükenmiyor elem-i aşkın;
 Sen de derya gibi daima taşkın,
 Daima çalkanır bir gönül vardır...

Bu tarzda yazdığı şiirlere yaklaşan olmamıştır. Rıza Tefvik nevinde yegâne kalmıştır.

Bu nevi yazılarda kendisini en ziyade mütehassis eden bir asrı evvel Bayburdlu Zihnî'nin yazdığı şu bedia-i şiiriye olmuştur:

Vardım yurdundan ayak göçürmüş
 Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı;
 Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş,
 Sâkiler meclisten çekmiş ayağı.

Hangi dağda kovsam ben o maralı
 Hangi çölde bulsam çeşm-i gazâli
 Leylâsın yitirmiş Mecnun misali
 Dağdan dağa gezer yoktur durağı

Lâleyi, sünbülü, gülü hâr almış
 Zevk u şevk ehlini âh u zâr almış
 Süleyman tahtını sanki mâr almış
 Gama tebdil olmuş ülfetin çağı.

830 / Zihnî cevri elinden her zaman, ağlar
 Gördüm ki bağ ağlar, bağbân ağlar
 Sünbüller perişan güller kan ağlar
 Şeydâ bülbül terk edeli bu bağı!

II-Rıza Tevfik'in ikinci nevi şahsiyet i edebiyesi de sofiliktir. Yine eski edebiyattan, tekke edebiyatından nûmuneler alan Rıza Tevfik o nevide de bütün eslâfına takaddüm etmiş ve saha-i marifette rakipsiz kalmıştır. Mystique ruh ile yazdığı nefesler, devriyeler, kalenderiler Anadolunun en kuytu bucaklarına varıncaya kadar girmiş, tekkelerde okunmuş, âyinlerde tekrar edilmiş, "Rıza Baba"ya birçok dervişler gıyaben mürid olmuşlardır. Rıza Tevfik için bu garib bir mazhariyettir.

Gizli bir nûr idim subhî ezelde
 Cilveler gösterip a'yâna geldim
 Feyz-i aşkı izhâr eden güzelde
 Kelâmî sır idim beyâna geldim.

Kıtasıyla başlayan uzun bir Devriyesi tasavvufun en güzel, en canlı ve heyecanlı bir nûmunesidir. Şu güzel Kalenderî(1)si de mutasavvıfâne bir ruh üle yazılmış şiirlerindedir:

(1) Kalenderî: Âşık tarzında yazılan eski şiirlerin bir nevidir. Kendine mahsus bir makam ile teganni edilir ve sazla çalınır.

Harabât ehliyiz;bâdemiz semdir,
Başka âlemde dem sürenlerdeniz!
Hesap sorma bizden;biz hayli demdir,
Defter-i a'mâli dürenlerdeniz!

Hûn-ı dil nûş ettik bezm-i safâda;
Zevk-i cavidânî bulduk rızada;
İfâ-yı ahd için -Kerbelâda-
Tîr-i kahra göğüs gerenlerdeniz.

831/ Bu nefsi hodgâmi çekip de dâra,
Gülerek ser verdik ulu serdâra,
Bir gamze uğruna, didâr-ı yâra,
Canla, başla gönül verenlerdeniz!.

Ders alıp cânânın fettân gözünden,
Şiir meşkeyledik, şîrin sözünden,
Kestirme bir yoldan, bâtın yüzünden,
Kâ'be-i maksûda erenlerdeniz!.

Nûr-ı aşk inince dil-i âgâha,
Murg-ı ruhu saldık, tâ kalbgâha, *Kurbâgâha,*
Baba ocağıdır!... Biz, o dergâha
Pervâsız, destursuz girenlerdeniz!..

Teveccüh kılmadık bâb-ı niyâza;
İrfanla eriştik rütbe-i nâza.
Âşinâ çıkmışız şa'bedebâza,
Perdenin ardını görenlerdeniz!...

Ârifsen, kâmiller önünde eğil!..
İlminle öğrenme!.. Sen kendini bil!..
Bâğ-ı marifette, biz -bir gül değil-
Deste deste çiçek derenlerdeniz!..

Hey Rıza!.. Ârifiz, derviş-nihâdız!
 Alâyık kaydından çözüldük; şâdız!..
 Mest̄ i lâ-ya'kılız; gamdan âzâdız!...
 Postu meyhaneye serenlerdeniz!..

Rıza Tefvik'in karakteristik eserlerinden olan şu Nefes'ini yazı-
 yoruz:

Nefes

Bana suâl sorma cevap müşküldür,
 Her sırrı ben sana açamam hocam!
 832/ Hakkın hazinesi darı değildir,
 Câmi avlusunda saçamam hocam!

Kayd̄ı âhiretle düşmem mihnete;
 Ben burda memurum şimdi hizmete;
 Hayvan otlatırken gidip cennete,
 Sana hulle donu biçemem hocam!

Mi'râcı anlatma eşek değilim!
 Bildiğin kadar da melek değilim!
 Günahkâr insanım, ördek değilim,
 Bu ağır gövdeyle uçamam hocam!

Halka korku verme velvele salıp
 Dünya ve ahiret bu köhne kalıp
 Ben softa değilim cübbemi alıp,
 İmaret imaret göçemem hocam!

Ölümden ürker mi tez ölen kimse?
 Çoktan mazhar oldum ben hak nefese!
 Bu demi sürerken ecel gelirse,
 İşimi bırakıp kaçamam hocam!

Şarabı men' etme, o değil hüner;
 Âşıkım, bâdesiz pek başım döner!
 Gönlümde muhabbet ateşi söner,
 Özrüm varsa da su içemem hocam!

Nâr-ı cehennemi önüme serme,
 Günahımı döküp kaygular verme,
 Kitapta yerini bana gösterme,
 Ben o yazıyı seçemem hocam!

133/ Feylesof Rızâ'yım dinsiz anlama!
 Dini ben öğrettim kendi babama;
 Her ipte oynadım canbazım amma,
 Sırat köprüsünü geçemem hocam!

III-Rıza Tevfik'in üçüncü şahsiyet-i edebiyesi de feylesof şair-
 liğidir. Felsefî düşünceleri şiire sokmuş ve Abdullah Cevdet'in tabirin-
 ce "Onlarla figan etmiştir." Rıza Tevfik'e gelinceye kadar hiç bir
 şairimiz ilhamına felsefeyi bir menba' ittihaz etmemiştir.

Rıza Tevfik bu sahada yalnızdır. ve rakipsizdir; fitraten sanatkar
 olan ruhu burada da ihlâstan, samimiyetten (sincerite) ayrılmamıştır.
 Hiç bir zaman sanat yapmak için sanata düşmemiştir. İlhamında bir kuvvet
 bir kabiliyet, bir olgunluk görmeden yazı yazmamıştır. Onun için yazdığı
 eserlerde bir kıymet-i mahsusayı haiz olmuştur.

Rıza Tevfik bu tarzda yazdığı yazıları için aruzu en muvafık
 bir vasıta bulmuştur. Onun ahenginde daha yüksek bir vâkar, daha derin
 bir uğultu, daha aşikâr bir celâl var ki bu da mevzuun azamet ve
 ciddiyetiyle mütenasibtir. İşte Fecr-i evvelîn'i

Bir şeb sabaha karşı bîdâr idim Bebek'te;
 Zihnim kapıldı gitti girdâb-ı mübhemâta.
 Bir ibtidâ düşündüm ma'mure-i hayata;
 Fikren seyahat ettim Menfis'te, Ba'lbek'te..

Bir an vecd içinde tayy eyledim mekânı;
 Birçok harabe gezdim, birçok denizler aştım;
 Bâdâr edip şebângehbihûş olan zamanı
 Tarihi rehber ettim, maziyi hep dolaştım..

Mechu

Mechulü cüstücûda bilmem ne neşe vardı;
 Varmaz nazar hududa, ufk-ı hayal dardı.

814/ Yokluk ukûle rehzen, varlık nedir bilinmez;
 Bir şüphe var ki rûşen, bilmekle hiç silinmez!

Evvel ne, âkibet ne? Bilmez yetim insan!
 Bir dem vukûf-ı neş'e, bir dém hayat, kuvvet..
 En sonra zıll-i hiçî.. Mâtem, sükût, nisyân!..
 Ey gam-fezâ hakikat, ey nûr-ı mübhemiyyet!..

Sahn-ı vücûda her şey rûşen gelir, gider de
 -İnsan düşünse mutlak fikret teselsül eyler-
 Müphem kalır hakikat.. Nerde o eski şeyler?..
 Bâbîll ne oldu?.. Menfis nerde? O devr nerde?..

Ben ibtida sorardım, lâkin susardı hilkat!..
 Âsâr-ı ömr-i mâzî, yer yer tahaccur etmiş,..
 Âvâz-ı cenk-i fetret, sûr-ı muzafferiyet,
 Putlar, sükût, ma'bed yekser tahaccur etmiş,..

Menfis, evet, o Menfis, Menfis ki taşlarında
 Enkâz-ı devr-i şevket hâlâ nazar-rübâdır;
 Saf saf duran o putlar, putlar ki başlarında
 Mâzi; o dünkü rüya bir hâle-i fenâdır...

Menfis, evet o Menfis, hâkister-i hayata
 Zıll-i fenâ bırakmış bir meşher-i iberdi;
 Zihnim koşardı dâim, pek eski hâtîrâta;
 Lâkin o gamlı yerler, nisyâna rehberdi..

Nisyân! O son nigâhı bir muhtazır vücudun;
 Nisyân! O samt̄-i hîçî pervâz-ı sermediyyet;
 Nisyân! O mavêrası' mâzi-i bi-hududun;
 Nisyân! O meyt-i dâim, nisyânı her meid̄ zulmet!..

835 / Nisyân! O leyl-i yeldâ, çökmüş harabezâra
 Evvelki şanlı dehrin, toprakta rengi solmuş.
 İbret gözüyle baktım bir muhteşem mezara;
 Silmiş o ismi devrân "Ramses" okunmaz olmuş.

Sakf̄-ı binâ-yı ma'bed, heybet-nümâ direkler.
 Virân!.. O sengisârın âsûde gölgesinde!
 Yalnız enin kalmış baykuşların sesinde.
 Sebperreler oturmuş, vakt̄-i gurubu bekler!..

Evvelki secdegâhın otlar bitip yerinde
 Vahşi çiçekler açmış, mihrâb u minberinde;
 Tâk̄-ı zafer yıkılmış, bâlâsı hâke düşmüş,
 Bikes harabezâra binlerce kuşlar üşmüş...

Sordum harabelerden, daim bu sırrı sordum,
 Müphemdi pek uzaktan aks-i sadâ-yı mazi;
 Maşrık görünmüyordu, bîcâ hayali yordum,
 Her suda bi-nihayet muzlim ridâ-yı mâzi!

Bir ma'bed̄-i harâbın müdhiş deliklerinde
 Meş'al sönüp nihayet zihnimde tâb azaldı;
 Bihûde cüst ü cûdan, fikrim yıkıldı kaldı,
 Mâzi pür-sükûnun viraneleklerinde!....

Bu ciddi lisanı kullanan Rıza Tevfik'in keskin, şakrak, şuh ve müstehzi bir üslûbu da vardı. Mizah-perverane yazdığı manzumelerinden maada aynı ruh ve aynı yazdığı makalelerde taklid olunmaz seyyal ve cevval bir lisana maliktir. Garb lisanlarına derinden derine vukufu Türkçeyi de kendi hislerine, fikirlerine, heyecanlarına hâdim edecek bir kudret-i mahsusa vermişti. Felsefî ve edebî birçok ıstılahata en kuvvetli ve en hakiki mukabilleri bulan kendisi olduğu gibi samimi ve saf ocakbaşı Türkçesinin unutulmuş güzelliklerini meydana çıkararak da yine kendisi olmuştu. Türk Folklore halkıyatının ölmemesini, canlanıp yaşamasını çok isteyen Rıza Tevfik buna dair birçok yazılar yazmış, gençleri tetkike teşvik etmiştir. Lisanın sadeleşmesi ve güzelleşmesi hususunda bir hayli makaleleri yazarak kanaatlerini serdetmiştir.

836/ İctihad'a yazdığı bir musahabede: "Enderun lisanını biz bırakalım. Biz ona temellük etmedikçe o bize iltifat etmez. Onun tavrı, üslûbu mağrurane ve mütekebbiranedir: Ecnas-ı edebiyede levazım-ı sanat ve hususiyet-i üslûbu ile şöyle bir kenara koyalım. Çünkü medeni bir hayatın muhtelif cilveleri vardır; ve her birinin levazım ve hevaici diğerininkine benze-
mez. İnsan bir akademi, bir saray, bir hükümet binası yapacak olursa, onun üslûbunu da haysiyet ve mahiyeti ile mütenasib bir surette "Muhteşem" bir resim üzere tayin eder; daha müzeyyen (decoratif) yapar. Bir hastahane binası gibi sade düz yapmaz. Memleketin idarece demokrat olmasıyla bunun hiç münasebeti yoktur. Amerika'da Vaşington parlamentosu, Paris'te Büyük Saray, Küçük Saray ve daha bu türlü binalar, pek muhteşem, pek aristokrat ve müzeyyen üslûplarının nümunesidir. Sanat, çok defalar bu tezeyyünden bu ihtişam-ı eda ve üsluptan geçemez. İlham orada aynı surette değilse bile, üslûp ve eda, ancak surette kendini gösterir ve mevzuuna göre tayin ve tehalûf eder. Bunu da ben Türkçülük meselesinden hariç tutuyorum.

Bizim avam lisanını organize etmeliyiz. Ona fitraten ve halâ müstaid olduğu şeklii kemâli verebilmeğe çalışmalıyız. Sonra, lisan oyuncak değil; maneviyetimizme vasıtaadır. Birbirimizi ancak o sayede anlar, tanırız. Lisan bir olmazsa millet parça parça yaşar. Kımıldansa bile

bir müddet yaşar, sonra inhilâl eder. Çünkü ayrı ayrı yaşayan lehçeler (dialectes) zaman ile büsbütün ayrılmağa ve büsbütün ayrı birer lisan olmağa meyyaldir. Bu da bir hakikat- ilmiye ve tarihiyedir. Lâtinceden doğan lisanlar bidayette böyle birer lehçe idi. Ayrılınca, o lehçe üzre konuşan unsur-ı milleti^{de} ayırdı götürdü. Ve hizmet-i lisanın siyasete, sanata, edeben, hikmeten ehemmiyeti buradadır. Farklı lehçeler teşkil edecek surette parçalanan lisan yerine umumi ve milli bir lisan, bir vasıta-i beyan kaim olmazsa tehlike yakın demektir.

İşte, Türkçülüğün gayretinden beklenen en büyük hizmet bu tehlikeyi mânâ-yı hakikisi ile ve olanca ehemmiyeti ile telâkki etmek ve umumi 837 bir lisan-ı terakki vücuda getirmek için malzeme-i inşâiye hazırlamak ve kalfalar, muktedir kalfalar yetiştirmektir. Yoksa zamanımızın en büyük hünerleri olan Fikrete, Halid Ziya'ya ta'n etmek değildir. Onlar vâkıa, Arap ve İranî bir üslûp ile binalar yapıyorlar, fakat o üslûpta güzel şeyler vücuda getiriyorlar.

Biz postahane ve bazı mebânî yaptığımız zaman mimarlarımız, başka bir üslûp ile mi edâ-yı hüner ediyorlar?.. Ben hiç zannetmiyorum!.. Çünkü Osmanlı üslûbu yalnız -Benim anladığıma göre- cevâmi-i şerife binasında keşf olunabilmiştir. Fakat başka binalar için hakiki Türk veya Osmanlı çehre-i üslûbunu henüz keşf eden olmadı; herkesin yaptığı eserine Arap ve Acem karışığı bir şeydir. Bir kemer, bir Mihr-i Süleyman'lı kapı, bence bir terkip-i izafi veyahut bir vasf-ı terkibinin fenn-i mimarı da yalnız aynı değil; bir gazeldir, bir kasidedir.

O halde Fikret'le, Halit Ziya'lara reva görülen ta'n ve tariz, niçin mimarlarımıza revâ görülmüyor?.. Türkçülük her şeyde Türklük asil çehresini bulsun, hususiyet-i edasını, üslûbunu keşfetsin.

Malzeme-i inşaiyeyi -evvelâ- şöyle yığsın!.. Sonra onlardan Türk üslûb-ı hakikisine göre bir bina yapmak lâzım gelince ben eminim ki yine onu en güzel şekil ve eda üzre yapacak Fikret ve Halid Ziya gibi mimarlar ve hünerverlerdir." Rıza Tevfik'in felsefede tuttuğu meslek (Subjecti

visme) meslekidir.Şiirlerinde de bunun izleri görülmektedir.

Haddi zatında tabiatın his ve füsununa âşık olan Rıza Tevfik bütün o güzellikleri gönlünün ihtizarlarını,kalbinin heyecanlarını ifşa ve ifade için birer güzel vasıta olarak kullanır.İmpressionlarını kendine mahsus rakik ve nâzân bir belâgatle tercüme eder.

Güldüm,o gülüş benden eziyyet gibi geçti...

der.....

İsmail Hikmet (Ertaylan), *Parke edebiyatı tarihi*,
C. 3 . sh. 798-837, Bakır 1925

798

039